

Łukasz Komsta

**POMURNIK LEKARSKI *PARIETARIA OFFICINALIS* L.
W ZESPOLE PAŁACOWO-PARKOWYM W PUŁAWACH**

**The upright pellitory *Parietaria officinalis* L. in Czartoryski Palace
and Park Complex in Puławy, Poland**

Pomurnik lekarski *Parietaria officinalis* L., Sp. Pl. 1052 1753, należący do rodziny pokrzywowatych *Urticaceae*, jest we florze Polski rzadkim archeofitem, narażonym na wymarcie (Zajac et al. 2009, Pender 2011). Według bazy GRIN roślina pochodzi z obszaru śródziemnomorskiego (Półwysep Bałkański, Francja, Włochy) oraz części Europy Środkowej (Mołdawia, Ukraina, Czechy, Niemcy, Węgry, Słowacja); występuje również w Azji (Armenia, Azerbejdżan, Gruzja, Dagestan, Iran, Turcja). Jest niewielką byliną (hemikryptofitem), o łodygach zwykle pojedynczych, rzadko rozgałęzionych. Liście są całobrzegie, bez włosków parzących, naprzemianległe, lancetowate, 3-nerwowe. Kwiaty rozdzielнопłciowe, skupione w kuliste kwiatostany w kątach liści; owocem jest drobna niełupka (Tutin et al. 1996).

Polskie stanowiska są pozostałością po dawnych uprawach, głównie w średniowiecznych klasztorach. Stosowano go do leczenia chorób układu moczowego oraz schorzeń reumatycznych. Roślina jest dość słabo poznana pod względem fitochemicznym ze względu na stosunkowo małe zainteresowanie w fitoterapii współczesnej – stwierdzono w niej obecność 10 związków flawonoidowych (Budzianowski et al. 1985), jak również kwasu kafeoilojabłkowego oraz kwasów karboksylowych pochodnych pirołu (Budzianowski 1990). W literaturze światowej najwięcej miejsca poświęca się obecnie uczuleniu na pyłek w krajach licznego występowania tego taksonu (np. Colombo et al. 2003).

Zdecydowana większość obecnych stanowisk pomurnika znajduje się w Dolinie Odry. Tam jego status jest trudny do określenia (DD – data deficient) – sporo stanowisk zanikło ze względu na konserwację murów i porządkowanie miejsc występowania, z drugiej strony roślina pojawia się w nowych miejscach. Obszerne omówienie występowania na Dolnym Śląsku zawiera praca Pender (2011). Poza tym obszarem sporadyczne stanowiska notowane są w Dolinie Warty i na Pomorzu, a wzdłuż Wisły gatunek jest rzadki: notuje się go tylko w okolicach Krakowa, w Puławach, Warszawie, Toruniu, Grudziądzu, Gdańsku i Lubawie (Zajac i Zajac 2001).

Obecności pomurnika w Puławach nie można łączyć bezpośrednio z uprawą tej rośliny przy jakimkolwiek klasztorze. Jedyne najbliższe klasztor oo. franciszkanów-reformatów, wybudowany w latach 1638–68, znajduje się 12 km od Puław w Kazimierzu Dolnym. Nawet jeśli zakonnicy uprawiali tę roślinę w Kazimierzu, jest mało prawdopodobne, aby w ogrodzie pałacowym pojawiła się ona i zadomowiła samoistnie.

Pierwszy pałac w Puławach wybudowano w 1722 roku, a czasy rozkwitu i świetności zespołu pałacowego na przełomie wieku XVIII i XIX związane są z działalnością Czartory-

skich. Pałacowy ogród o powierzchni ok. 30 ha stanowi obecnie park miejski, a pałac jest siedzibą Instytutu Uprawy Nawożenia i Gleboznawstwa (IUNG-PiB), założonego w 1917 pod nazwą Państwowy Instytut Naukowy Gospodarstwa Wiejskiego (PINGW). Historycznie górna część ogrodu urządzona była w stylu francuskim, natomiast część dolna nad Łachą Wiślaną stanowiła naturalistyczny ogród-las w stylu angielskim (Kseniak 1985). Ta część parku stanowi obecnie dość gęste liściaste zbiorowisko leśne, a na uwagę zasługuje obecność wielu drzew pomnikowych (Wołk et al. 2002).

Ewidencja historyczna roślin w puławskim ogrodzie dotyczyła wyłącznie drzew i krzewów, a zatem nie ma dokumentu źródłowego, w którym można by sprawdzić, czy za czasów Czartoryskich pomurnik był tam obecny (Wołk et al. 2002). W swojej książce „Myśli różne o zakładaniu ogrodów” księżna Izabela zamieszcza na końcu obszerny wykazy nie tylko drzew i krzewów, ale również obcych i rodzimych bylin i roślin rocznych, w tym leczniczych i chwastów (Czartoryska 1805). Pomurnik w tym wykazie nie występuje. Nie ma jednak pewności, że roślina ta nie była znana Czartoryskiej, gdyż prawdopodobnie gatunki w tym opracowaniu księżna dobierała pod kątem możliwości zastosowania w ogrodzie naturalistycznym.

Najstarszy (odnaleziony przez autora) ślad pochodzi sprzed wojny, kiedy prof. Józef Trzebiński (1930), ówczesny dyrektor puławskiego instytutu, pisze: „Występuje gromadnie w Puławach (Instytut)”, mając na myśli ogród instytutu, czyli obecny park. Brak w tym artykule informacji umożliwiających ustalenie pochodzenia rośliny w puławskim ogrodzie, a autor podając Puławy opiera się jedynie na własnych obserwacjach.

Inspiracją do powstania niniejszej notatki był brak współczesnych szczegółowych informacji dotyczących rozmieszczenia i obecności pomurnika w Puławach. Obecne miejsca występowania odnaleziono podczas licznych spacerów w sezonie wiosenno-letnim w 2016 roku, a opis i dokumentację stanowisk wykonano 25 lipca 2016 roku. Wszystkie lokalizacje zaznaczone są na mapie przedstawionej na rycinie 1.

Odnaleziono 8 stanowisk o powierzchni 10 m² lub większej:

- A. Taras ziemny u podnóża Świątyni Sybilli, obok ścieżki prowadzącej od podnóża świątyni w dół parku. Zwarty łąn o powierzchni ok. 100 m².
- B. Pomiędzy ścieżką na dole wzdłuż Łachy, a murem pierwszego uskoku skarpy, pod drzewami. Zwarty łąn o powierzchni ok. 30 m².
- C. Prześwit na zboczu pomiędzy ścieżką prowadzącą od dołu pasażu angielskiego do tylnej ściany pałacu a dolnym poziomem parku. Zwarty łąn o powierzchni ok. 50 m².
- D. Skarpa pomiędzy ścieżką idącą środkiem zbocza a dolnym poziomem parku. Zwarty łąn o powierzchni ok. 40 m².
- E. Przy tej samej ścieżce, co (D), bardzo blisko polany pod schodami serpentynowymi. Zwarty łąn o powierzchni ok. 20 m².
- F. Bezpośrednie sąsiedztwo wejścia do grot parkowych, zwarty łąn o powierzchni ok. 10 m².
- G. Bezpośrednie sąsiedztwo bramy prowadzącej z parku na dziedziniec Pałacu Marynki. Trzy zwarte łąny różnej wielkości przedzielone dwiema prostokątnymi ścieżkami, o łącznej powierzchni ok. 15 m².
- H. Pod samym murem parku, obok dużego *Acer platanoides*, zwarty łąn o powierzchni ok. 10 m².

Poza tym stwierdzono 7 stanowisk zawierających małe kępy lub pojedyncze osobniki:

1. Przy szerokiej ścieżce prowadzącej od sarkofagu do górnej części parku obok Świątyni Sybilli (1 m²).
2. Tuż obok ścieżki idącej w połowie wysokości zbocza, równoległe do niego (3 m²).
3. Na zboczu powyżej tej samej ścieżki (1 m²).

Ryc. 1. Mapa zespołu pałacowo-parkowego w Puławach (podkład OpenStreetMap) z zaznaczonymi stanowiskami *Parietaria officinalis* L. Opis stanowisk w tekście.

Fig. 1. Map of Puławy palace and park complex (background map OpenStreetMap) with marked sites of *Parietaria officinalis* L. See text for description.

Fot. 1. Skarpa u stóp Świątyni Sybille – stanowisko A. Widać wyraźną naturalną granicę zwartego łanu pomurnika (po prawej), związaną z nadmiernym nasłonecznieniem po lewej stronie.

Photo 1. Escarpment at the foot of the Temple of Sybille – site A. Please note the clear natural border of compact field of upright pellitory (on the right) related to excessive exposure to sunlight on the left.

4. Tuż przy głównej ścieżce idącej dołem parku, od strony Łachy w zaroślach (1 m²).
5. 1 m² w zaroślach obok ścieżki.
6. 1 m² w zaroślach obok ścieżki.
7. Pojedyncze osobniki obok ścieżki pomiędzy stanowiskami G i H.

Wszystkie miejsca występowania pomurnika są półcieniste, z nasłonecznieniem od jednej do kilku godzin dziennie. Pobieżne obserwacje wskazują, iż oprócz pomurnika porasta je roślinność z rzędu *Glechometalia hederaceae*, zarówno podzwiązków *Alliarion*, jak i *Aegopodium podagrariae*. Roślina tworzy zwarte kępy lub całe łany, zatrzymując się jednak w granicach optymalnego dla siebie nasłonecznienia (fot. 1) i urywając gwałtownie zasięg swojego występowania. W niektórych miejscach bywa koszona i odrasta. Na skarpie obok Świątyni Sybilli pomurnik w miejscach bardziej nasłonecznionych ustępuje bardziej światłolubnym gatunkom, np. *Glechoma hederacea*, *Urtica dioica*, natomiast w stronę głębokiego cienia najczęściej przechodzi w łan *Impatiens parviflora*. W dolnej części parku, w okolicach bramy prowadzącej do Pałacyku Marynki, ze względu na zwarte zbiorowisko leśne w bezpośrednim sąsiedztwie pomurnika obserwuje się też rośliny z rzędu *Fagetalia sylvaticae* (głównie *Pulmonaria obscura*), a pomurnik występuje tylko w granicy światła słonecznego wpadającego od strony południowej przez bramę prowadzącą na dziedziniec.

Nie stwierdzono osobników pomurnika przy ścieżce pomiędzy centralną częścią parku a Pałacem Marynki, zatem te dwie grupy stanowisk zdają się być od siebie odseparowane. Roślina nie wykazuje również wyraźnych tendencji rozprzestrzeniania się. Poza parkiem znaleziono ją jedynie przy płocie posesji na ul. Zielonej, tuż przy połączeniu z ul. Kazimierską (ok. 20 kwitnących pędów, wystających z działki przez płot na ulicę). Właściciel nie umieścił rośliny świadomie i traktuje ją jako chwast. Obecność rośliny w płocie widoczna jest na zdjęciu z lipca 2013 w serwisie Google Street View, nie wiadomo od ilu dokładnie lat tam rośnie.

Parietaria officinalis nie jest obecnie jednoznacznie sklasyfikowana w polskiej florze jako gatunek charakterystyczny jakiegokolwiek syntaksonu i brak jej np. w przewodniku Matuszkiewicza (2013). Jest podawana w Europie jako składnik fitocenozy piargowych (Górski 2004, Sanda et al. 2008) o wyraźnie odmiennym składzie florystycznym. Encyklopedia multimedialna autorów poznańskich (Ratyńska et al. 2010) umieszcza ten gatunek w obrębie związku *Arction lappae* R.Tx. 1937 em. 1950. Na stanowiskach puławskich pomurnika nie obserwuje się roślin z tego związku, poza *Lamium album*, która i tak jest dodatkowo gatunkiem charakterystycznym dla całego rzędu *Artemisietalia vulgaris* Lohm. in R.Tx. 1947.

Pobieżna ocena flory puławskiego parku w miejscach występowania pomurnika wskazuje na podobieństwo do trzech wcześniej opisanych zbiorowisk literaturowych (w kolejności od największego podobieństwa):

1. Klotz (1985) zrewidował dane syntaksonomiczne gatunku (w tym wcześniejsze propozycje syntaksonomiczne) i zaproponował trzy podtypy wyodrębnionego wcześniej przez Mennema i Segala (1967) zbiorowiska *Urtico-Parietarium officinalis* z charakterystycznymi gatunkami: *Parietaria officinalis*, *Urtica dioica* i *Geum urbanum*, znajdującego się w obrębie związku *Geo-Alliarion* (Oberd. 1957) Lohm. et Oberd. 1967. względnie *Aegopodium* R. Tx. 1967. Oprócz wariantu typowego (*typicum*) wyróżnił formę *aegopodietosum* z licznym udziałem *Aegopodium podagraria*, *Rumex obtusifolius* i *Glechoma hederacea* oraz formę *ballotetosum* z licznym udziałem *Ballota nigra*, *Artemisia vulgaris*, *Tanacetum vulgare* oraz *Solidago canadensis*. Sadlo (2009) umieszcza to zbiorowisko w Czechach wewnątrz związku *Impatiens noli-tangere-Stachyon sylvaticae* Görs ex Mucina in Mucina, Grabherr. & Ellmayer 1993, wewnątrz klasy *Galio-Urticetea* Passarge ex Kopecký 1969, traktując je jako synonim *Chelidonio-Parietarium officinalis* Brandes 1985.

2. Z Ukrainy (Gaiova 2013) podano zbiorowisko *Aegopodio-Parietarium officinalis* Elias 1983 z gatunkami charakterystycznymi: *Alliaria petiolata*, *Lamium maculatum*, *Aegopodium podagraria*, *Chelidonium majus*, *Glechoma hederacea*, *Geum urbanum* i *Anthriscus sylvestris*, należące do *Aegopodium podagrariae* R. Tx. 1967.
3. Z Rumunii (Sanda et al. 2008) podano *Parietarium officinalis* Csürös 1958 (syn. *Parietario-Galietum lucidi* Boscaiu et al. 1996) z gatunkami: *Psychocaulis nodosa*, *Galium aparine*, *Stellaria media*, *Alliaria petiolata*, *Galeopsis tetrahit*, *Geum urbanum*, *Anthriscus trichosperma*, należące do *Achnatherion calamagrostis* Br.-Bl. 1925, klasa *Thlaspietalia rotundifolii* Br.-Bl. 1926

Roślina zasługuje na dalszą obserwację w puławskim parku, a jej ilość pozwala na wykonanie w przyszłości szczegółowych badań fitosocjologicznych przez cały sezon wegetacyjny, co przyczyni się do lepszego zrozumienia polskiej przynależności fitosocjologicznej tego taksonu. Nadal pozostaje kwestią otwartą jej pochodzenie w tym miejscu i na pewno może to być również przedmiotem dalszych interesujących badań.

LITERATURA

- BUDZIANOWSKI J. 1990. Caffeoylmalic and two pyrrole acids from *Parietaria officinalis*. *Phytochemistry* 29, 10: 3299-3301.
- BUDZIANOWSKI J., SKRZYPCZAK L., WALKOWIAK D. 1985. Flavonoids of *Parietaria officinalis*. *J. Nat. Prod.* 48, 1: 336-337.
- COLOMBO P., BONURA A., COSTA M., IZZO V., PASSANTINO R., LOCOROTONDO G., AMOROSO S., GERACI D. 2003. The allergens of *Parietaria*. *Int Arch Allergy Immunol* 130, 3: 173-179.
- CZARTORYSKA I. 1805. Myśli różne o sposobie zakładania ogrodów. W.B. Korn, Wrocław.
- GAIOVA YU.YU. 2013. Spreading association *Aegopodio-Parietarium officinalis* on territory Moshnogorsky mountain. *Науковий вісник НЛТУ України* 2: 46-52.
- GÓRSKI P. 2004. Przegląd zbiorowisk piargowych europejskich masywów górskich. Cz. 3. Zbiorowiska rzędów Galio-Parietarietalia officinalis i Drypidetalia spinosae. *Rocz. AR Pozn., Bot.* 7: 69-76.
- KLOTZ S. 1985. Zur Soziologie und Ökologie von *Parietaria officinalis* in Mitteleuropa. *Hercynia* 22, 3: 228-237.
- KSENIAK M. 1985. Rezydencja Czartoryskich w Puławach. KAW, Lublin.
- MATUSZKIEWICZ W. 2013. Przewodnik do oznaczania zbiorowisk roślinnych Polski. PWN.
- MENNEMA J., SEGAL S. 1967. Het geslacht *Parietaria* L. in Nederland 2. *Gorteria* 3: 109-118.
- PENDER K. 2011. *Parietaria officinalis* (Urticaceae) – uciekinier z przyklasztornych ogrodów na Dolnym Śląsku. *Acta Bot. Siles. Suppl.* 1: 183-185.
- RATYŃSKA H., WOJTERSKA M., BRZEG A., KOŁACZ M. 2010. Multimedialna encyklopedia zbiorowisk roślinnych Polski Ver. 1.1. NFOSiGW, UKW, IETI.
- SÁDLO J. 2009. XDC05 Urtico dioicae-Parietarium officinalis Klotz 1985. In: CHYTRÝ M. (Ed.). *Vegetace České republiky. 2. Ruderální, plevelová, skalní a suťová vegetace*. Academia, Praha: 332-334.
- SANDA V., ÖLLERER K., BURESCU P. 2008. Fitocenozele din Romania. *Ars Docendi, Universita del Bucuresti*.
- TRZEBIŃSKI J. 1930. Rzadkie lub zawleczone rośliny w Polsce. *Acta Soc. Bot. Pol.* 7, 2-4: 81-86.
- TUTIN T.G., BURGESS N.A., CHATER A.O., EDMONDSON J.R., HEYWOOD V.H., MOORE D.M., VALENTINE D.H., WALTERS S.M., WEBB D.A. 1996. *Flora Europaea Vol. 1. Psilotaceae to Plantanaceae*, Second Edition, Cambridge University Press.
- WOLK A., STASIAK H., RĘBOWSKI B. 2002. Spis nazw drzew i krzewów Ogrodu Puławskiego w układzie alfabetycznym. *Annales UMCS Sectio FF*, 10-11: 1-15.

- ZAJĄC A., ZAJĄC M. (Eds.). 2001. Atlas rozmieszczenia roślin naczyniowych w Polsce. Pracownia Chorologii Komputerowej Instytutu Botaniki Uniwersytetu Jagiellońskiego, Kraków.
- ZAJĄC M., ZAJĄC A., TOKARSKA-GUZIŁ B. 2009. Extinct and endangered archaeophytes and the dynamics of their diversity in Poland. *Biodiv. Res. Conserv.* 5-8: 17-24.

Summary

The upright pellitory *Parietaria officinalis* L. is a rare species in Poland, occurring mainly in Silesia as a relic after cultivation in monastery gardens. This note describes distribution of the plant in the palace garden in Puławy during summer 2016. Eight localizations of an area of 10 m² or greater were evidenced as well as seven smaller sites. It occurs together with *Alliarion* and *Aegopodion podagrariae* species, which shows similarity to communities described in other countries: *Urtico-Parietarium officinalis typicum*, *Aegopodio-Parietarium officinalis* and *Parietarium officinalis*. The syntaxonomic status of this plant in Polish flora is unclear and so is its origin in Puławy. Further syntaxonomic studies and search for possible origin of this plant in Puławy are recommended.

Adres autora:

Łukasz Komsta
Uniwersytet Medyczny w Lublinie
Wydział Farmaceutyczny z Oddziałem Analityki Medycznej
Katedra i Zakład Chemii Leków
ul. Jaczewskiego 4, 20-090 Lublin
e-mail: lukasz.komsta@umlub.pl

Mikołaj Kaczmarski, Kornelia Knióła

WYJĄTKOWO DUŻA SAMICA ŻABY ŚMIESZKI *PELOPHYLAX RIDIBUNDUS* – OBSERWACJA Z POŁUDNIOWO ZACHODNIEJ WIELKOPOLSKI

Exceptionally large female Marsh Frog *Pelophylax ridibundus* – an observation from south-western Wielkopolska

Żaba śmieszka *Pelophylax ridibundus* występuje w prawie całej Polsce (Rybacki 2003, 2012, Berger 2008). Jest gatunkiem o szerokim zasięgu obejmującym zachodnią, środkową i wschodnią Europę, aż po wschodni Kazachstan (Kuzmin et al. 2016). Gatunek ten introdukowany poza naturalnym zasięgiem i jako jeden z nielicznych europejskich płazów jej trend populacyjny wykazuje tendencję do wzrostu (Kuzmin et al. 2016). Zasiedla głównie zbiorniki duże i głębokie, m.in. jeziora, zwirownie czy rzeki (Rybacki 2003, 2012), jednak w sprzyjających warunkach przemieszcza się w ciągu roku pomiędzy lokalizacjami, wybierając w okresie letnim ciepłe, dobrze nasłonecznione zbiorniki wodne, w tym starorzecza czy